

פרשת "בהר בחוקותי" – על מצוות השמיטה והיובל ויום ירושלים

ד"ר זאב פרידמן – מנכ"ל המרכז הישראלי לאפוטרופסות

פרשתנו שבמרכזה מצוות השמיטה, מניחה לנו את התשתית המכוננת, למדינת הרווחה, החקיקה החברתית, הצדק החברתי והצדק החלוקתי, של משאבי ההון החברתי של המדינה ותושביה.

" וידבר יהוה אל-משה, בהר סיני לאמר. דבר אל-בני ישראל, ואמרת אליהם, כי תבאו אל-הארץ, אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ, שבת ליהוה. שש שנים תזרע שדך, ושש שנים תזמר פרמך; ואספת, את-תבואתה. ובשנה השביעת, שבת שבתון יהיה לארץ--שבת, ליהוה: שדך לא תזרע, וכרמך לא תזמר. את ספוח קצירך לא תקצור, ואת-ענבי זיכך לא תבצר: שנת שבתון, יהיה לארץ. והעברת שופר תרועה, בחדש השבעי, בעשור, לחדש; ביום, הכפרים, תעבירו שופר, בכל-ארצכם. וקדשתם, את שנת החמשים שנה, וקראתם דרור בארץ, לכל-ישראלי; יובל הוא, תהיה לכם, ושבתם איש אל-אחוזתו, ואיש אל-משפחתו תשב. יובל הוא, שנת החמשים שנה תהיה לכם; לא תזרעו ולא תקצרו את-ספיחי, ולא תבצרו את-נזריה. כי יובל הוא, קדש תהיה לכם; מן השדהתאכלו, את-תבואתה. בשנת היובל, הזאת, תשבו, איש אל-אחוזתו. והארץ, לא תמכר לצמתת כי לי, הארץ: כי-גרים ותושבים אתם, עמדי. " (ויקרא כה', א'- כג').

מהי מהות הקשר בין האדם לאדמתו ?

מרטין בובר (1878-1965), חוקר ופילוסוף, בספרו "בין עם לארצו", מדגיש את החיבור המיוחד, של האדם לאדמתו: "האדם מושם תחת עול מצוות האל, המגלה לו את רצונו, והוא ניתן על ידי מעשה הבריאה של אותו אל, בחיבור כה אמיץ עם האדמה, עד שהתייחסותו למצווה האלוהית, גורמת במישרין לטובת האדמה או לרעתה".

גם המהר"ל (רבי יהודה ליווא בן בצלאל מפראג 1520-1609) מדגיש את מהות החיבור של האדם לאדמה: "שהאדם שיש בו השכל נקרא אדם על שם אדמה. וזהו כי דומה אל האדמה שזרע בו החיטה, שהוא זרע נקי, והאדמה מוציאה זרע אל הפועל, עד שהיא בפעל. וכך זרע בגוף האדם – שהוא נברא מן האדמה – הנשמה, שהיא זכה ונקיה בלא פסולת. וצריך האדם להוציא אל הפעל הדבר אשר זרע בו" (נתיבות עולם, נתיב התורה, פרק ט"ו).

אכן, השם אדם, הוא שורש המילה אדמה. בידינו של האדם לקלקל האדמה ולהפכה שדה בור או להשביחה לשומרה לטייבה ולטפחה. כך אצל האדם- מהותו של האדם לקלקול מידותיו ולקלקולו של עולם, או לתיקון מידותיו ולתיקונו של עולם.

ערכי מצוות השמיטה והיובל ומהותם, רלוונטיים לדיון המתנהל בישראל ובעולם, בסוגיות של מדיניות חברתית, דמותה של מדינת הרווחה ומעורבותה, בסוגיות של צדק חברתי, צדק חלוקתי ואי שוויון בחברה, בהקשר למנעד ההשקפות, מהקצה האחד של הסוציאליזם, מבית מדרשם של קרל מרקס ופרידריך אַנגֶלס במאה ה-19, שכתבו את "המניפסט הקומוניסטי", דרך הסוציאליזם דמוקרטיה, מבית מדרשו של הסוציולוג אנתוני גידנס במאה ה-20, לעבר הקצה השני של הניאו ליברליזם והקפיטליזם, מבית מדרשם של הפילוסוף והכלכלן אדם סמית מהמאה ה-18 והכלכלן מילטון פרידמן מהמאה ה-20, על "היד הנעלמה" והשוק החופשי.

מצוות השמיטה איננה מאמצת באופן מלא את התפיסה הסוציאליסטית, וגם לא את התפיסה הקפיטליסטית של הניאו ליברליזם. אלא כדרכה של תורה, היא מציבה במצוות השמיטה מודל של דרך האמצע, של סינתיזה בין שתי התפיסות: " שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר פרמך ואספת את תבואתה" - עידוד ליוזמה הפרטית שמאיצה את המוטיבציה הרכושנית, התואמת את תפיסתו של אדם סמית מכלכלת השוק החופשי: " אל לנו לצפות לארוחת ערב בזכות טוב ליבם של האופה, של מבשל השיכר והקצב, אלא בשל דאגתם לתועלתם הפרטית. איננו פונים אל אנושיותם אלא אל אהבתם העצמית. איננו מדברים על צרכנו, אלא על היתרונות שהם יפיקו מהם", ואילו בשנה השביעית וביובל, פוקעת הבעלות הפרטית מהרכוש והתוצרת מחולקת לכל האוכלוסייה בצורה שווה, התואמת את התפיסה הסוציאליסטית, של מרקס ואנגלס ומבטאת במשנתו של ליאון טרוצקי (1879-1940) ובשמו היהודי-לייב ברונשטיין): " האדם ישים לו למטרה להשתלט על רגשותיו, להעלות את יצריו

המרכז הישראלי לאפוטרופסות

הקרן לטיפול בחסויים

אל מרומי המודעות, לעשותם שקופים, למתוח את כבלי רצונו עד לפינות נסתרות ובכך להתעלות אל מישור חדש. ליצור זן ביולוגי חברתי נעלה יותר, אם תרצו אדם עליון".

דומה שמצוות השמיטה והיובל בפרשתנו בחרה במודל המשלב של הסוציאל דמוקרטיה, של חברה צודקת, שיוזעת להציב איזונים ובלמים ומידתיות בהנהגת הצדק החברתי והצדק החלוקתי של ההכנסות, המשאבים ואמצעי הייצור של המדינה ותושביה.

הנרי ג'ורג' (1839-1887), כלכלן אמריקאי בעל שם, הושפע מאד ממצוות השמיטה והיובל וביטא זאת בספרו, "משה המחוקק", וכך הוא כותב: " נתגלה למשה שהגורם האמיתי לשעבוד המונים במצרים, הוא הגורם לשעבוד המונים בכל מקום, והוא בעלותם של יחידים מעטים על הקרקע, על אותו הקרקע שממנו ועליו צריכה האומה כולה לחיות ולהתפרנס. כל מקום שהרכוש הקרקעי נהפך לקניין פרטי מוחלט, שם מתחלק העם בהכרח לשני מעמדות, לעשירים מאד ולעניים מאד. שם העבודה נהפכת לעבדות. המעטים נהפכים לאדוני הרבים, ויהא מה שיהא המשטר המדיני במקום. שם תשתלטנה השחיתות והשפלות. בראיית הנולד, ביקש משה למנוע תקלה זו. בכל תורת משה מדובר באדמה כבמתנת הבורא לכל ברואיו, ואף איש אינו רשאי לקחתה לו במונופולין. אין הכתוב מדבר בארץ שרכשת לך-אתה, אלא: "הארץ אשר ד' אלוקיך נותן לך"(דברים, כו)...משה דאג לא רק לחלוקת הקרקע בשווה, בין בני העם ולטיוב הקרקע על ידי שנת השמיטה, אלא גם לחלוקה מחדש של הקרקע בשנת החמישים, על ידי מצוות היובל, כדי למנוע בדרך זו את אפשרות המונופוליזציה".

החקיקה החברתית של מצוות השמיטה והיובל בפרשתנו רלוונטית מאד לנושא מאד פופולרי ואקטואלי- אי השוויון בחברה ובמדינה. אנו זוכים לשמוע מידי פעם, נתוני מדידה של אי השוויון בחלוקת ההכנסות, על פי מדד ג'יני (מדד לאי-שוויון בחלוקת ההכנסות שפיתח הסטטיסטיקאי והדמוגרף האיטלקי קורדו ג'יני ושפורסם במאמרו : "שונות ומשתנות" בשנת 1912), ובמקרה של מדינת ישראל המדידה היא, בהשוואה למומצע במדינות O.E.C.D.

במאמרו של הרב פרופ' יונתן זקס: " כלכלת חירות" על מצוות השמיטה והיובל, הוא נדרש למחקריו של הכלכלן הצרפתי תומס פיקטי, בספרו רב המכר ב-2014: " ההון במאה ה-21", שמתאר במחקרו, את האי שוויון המתרחב והמעמיק בכלכלה הגלובלית. מחקריו מראים למשל, שאי השוויון גדל בארה"ב בין השנים 2013-1979. הכנסות המאיון העליון גדלו ביותר מ-240 אחוז ואילו הכנסות החמישון התחתון גדלו ב-10 אחוזים בלבד. גם בהכנסות מהון, בתים מניות ואגרות חוב, המאיון העליון גדל ב-300 אחוזים, כאשר בחמישון התחתון היה קיטון של 60 אחוז. פיקטי מצביע גם על העובדה שהונם של 85 האנשים העשירים בעולם, שווה להונה של מחציתה הענייה של האנושות, - 3.5 מיליארד אנשים. לטענתו של פיקטי, " העלייה באי השוויון מציבה איום פוטנציאלי על החברות הדמוקרטיות ועל ערכי הצדק החברתי שהן מושתתות עליהם".

מצוות שמיטת הקרקע, שמיטת הכספים והיובל, הם אדני הצדק החברתי, הצדק החלוקתי, והחקיקה החברתית הראשונה בהיסטוריה, לעיצוב דמותה הערכית והמוסרית של מדינת הרווחה.

מצוות השמיטה והיובל, היא כאנטי תיזה לאפלטון, המקדש את מעמדות החברה, בין אנשי זהב, כסף וארד, ואנטי תיזה לאריסטו, שהאמין שיש אנשים שנולדו לשלוט ויש אנשים שנולדו להישלט.

עד כמה מרגש לבקר בפילדלפיה בארה"ב, ולראות כיצד מצוות היובל בפרשתנו, חרותה על פעמון החירות: "וקראתם דרוור בארץ לכל יושביה"(ויקרא, כה', י). גם התנועה הבינלאומית למען מחיקת חובות של מדינות העולם השלישי בשנת 2000 נקראה: Jubilee2000 יובל 2000.

חזון מצוות השמיטה והיובל של צדק חלוקתי וצדק חברתי, בהעצמה של העם הפשוט ומניעת עבדות ופערים חברתיים, באה לידי ביטוי גם בתוכנית החירום של יוסף במצרים, בתכנון ההערכות וההתמודדות לקראת שבע שנות הרעב. יוסף דואג לנהל מדינת רווחה בשמירת עצמאותו וחירותו של העם המצרי ומניעת מכירתו לעבדות לפרעה: המצרים מציעים ליוסף: " קנה אותנו ואת אדמתנו בלחם ונהיה אנחנו ואדמתנו עבדים לפרעה". יוסף מסרב להצעת העבדות, - " ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה" (בראשית, מז', כ) מפרש הרמב"ן: " והנה ראוי שייטול המלך, שהוא אדון הקרקע, ארבע הידות ואתם החמישית...שהקלת עלינו ליטול ארבע הידות, שנוכל לחיות בהם".

משרדי ההנהלה, הגן הטכנולוגי, בנין 1 כניסה ג' מלחה, ירושלים 96951 טל: 02-6490000 פקס: 02-6795040

אפוטרופסות - שקט נפשי וביטחון אישי

התאגיד הציבורי הגדול והוותיק בארץ לשירותי אפוטרופסות ללא מטרות רווח, שהוקם ע"י האפוטרופוס הכללי במשרד המשפטים, הפועל בשקיפות, בשותפות ובתדעית שירות.

www.apotropus.org

המרכז הישראלי לאפוטרופסות

הקרן לטיפול בחסויים

בראשית דיוננו עסקנו במהות הקשר בין האדם לאדמתו, בהקשר למצוות השמיטה והיובל. ראוי להעמיק בכך, בהקשר ליום ירושלים, שבו נציין בשבוע הקרוב, יובל שנים לשחרורה ולאיחודה של העיר. קדושתה של ירושלים, איננה נוכחת רק בירושלים של מעלה - ברוח, אלא גם נוכחת בירושלים של מטה, בחיבורנו לאדמתה. עלינו לשמור על ריבונותנו בעיר הנצח שאותה קנה דוד המלך מהיבוס. עלינו להתנגד לאותם אלה שמסתפקים רק ברוחניות ורואים את הספר והרוח כמייתרים את הטריטוריה והאדמה. ראוי בהקשר לכך לצטט ממאמרו של פרופ' שלום רוזנברג: "אחר חורבן הבית היו פריצי הדור מתגאים ואמרו, מה הפסדנו בזה שנחרב הבית, הרי יש בינינו תלמידי חכמים וזקנים..... כוונתי לאותם הוגים ואינטלקטואלים, שמציגים את היהדות כרוחנית בלבד, ומנסים לשכנע אותנו שאין אנו זקוקים לטריטוריה, אלו הם עניינים לגויים. זה לחלוטין לא מוזר שגם כאן הקצוות מתאחדים. בקצה אחד מופיעים דברים אלה בעולם האולטרה-חרדי, כשהיהדות מצטמצמת בד' אמות של בית המדרש. אבל גם בקצה השני, השמאלי שומעים אנו את הטענה שהאנושיות מתבטאת לא בגווילים הנשרפים, אלא באותיות, שהן האדמה והלאומיות האמיתיות שלנו. גם אצלם הניכור הופך להיות אידיאל, והספר לטריטוריה האמיתית של העם היהודי. ציונות פירושה, חיבור הספר אל האדמה, ציונות פירושה, חזרה לחיים הגשמיים, של שמים, אך גם של פיסת אדמה". ("מקור ראשון", טז' אייר תשע"ג, 26.4.13).

מצוות השמיטה והיובל הנוהגת רק בארץ ישראל, מאירה את דמותה המוסרית, הערכית והחברתית של מדינתנו וחברתנו, בחיבור והערבות ההדדית של אדם לאדם, בחיבור והמחויבות של המדינה לתושביה ובעיקר לחלשים שבקרבה ובחיבור העמוק של עמנו לאדמת ארץ ישראל, ציון וירושלים.

"בארץ ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות ממלכתית, בה יצר נכסי תרבות לאומיים וכלל אנושיים והוריש לעולם כולו את ספר הספרים הנצחי". (מתוך מגילת העצמאות).

השבת, כד' באייר חל יום הזיכרון של דודי זאב וזה מנדלסון חשין הי"ד, שאני נקרא על שמו, שנפל בירושלים במלחמת הקוממיות והעצמאות וכך הוא אמר לאימו ימים ספורים לפני נפילתו: "זכות גדולה נפלה בגורלנו, להיות מכובשי אדמת ישראל וממקוממי המדינה, אשרינו". (מתוך ספר "יזכור", בהוצאת משרד הביטחון). דודי היה דור ששי בירושלים, נין ונכד לר' איצלה חריף, מתלמידי הגר"א, שעלה לארץ בעליית הפרושים בשנת תקס"ט 1809. הוא היה אינטלקטואל איש רוח שעבד בריכוז החומר לאנציקלופדיה העברית ובשעות הפנאי כתב להנאתו שירים ורשימות ביקורת ספרותית. אך גם היה חייל, שלחם ונפל על הגנתה של ירושלים - למען אנשיה ואדמתה. מורשתו היא החיבור האמיתי של האינטלקטואליה וחיי הרוח לטריטוריה.